

Ірина Яцемірська, Світлана Поліщук
Iryna Yatsemirska, Svitlana Polishchuk

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE

Автори статті, розкриваючи суть і зміст інклюзивної освіти в Україні, зосередили особливу увагу на шляхах її реалізації. При цьому вони роблять низку посилань на наукові дослідження окресленої теми цілої когорти сучасних вітчизняних і зарубіжних учених.

Заслуговує на увагу і те, що автори статті роблять посилання на вищі міжнародні інституції, які в тій чи в іншій мірі є причетними до вирішення проблеми, пов'язаної з поліпшенням умов життя дітей-інвалідів, їх реабілітацією.

Автори розкривають сутність інклюзивної освіти в Україні на основі законодавчих актів (Конституції України, Закону України “Про основи соціальної захищеності інвалідів України”, “Про реабілітацію інвалідів України” та ін.), звертають увагу громадськості на важливість і доцільність упровадження в життя інклюзивної освіти. Підкреслюють необхідність втручання в цей процес органів місцевого самоврядування.

На основі проведених досліджень автори розкривають шляхи і заходи, успішна реалізація яких сприятиме реалізації інклюзивної освіти.

Цінним є те, що автори систематизують доробки низки зарубіжних і вітчизняних учених, які спрямовані на успішне вирішення проблем дітей-інвалідів.

Ключові слова: *інвалідність, можливості, освіта, система, розвиток, суспільство, реалізація, корекція.*

Питання загальнодоступності освіти для дітей з інвалідністю на сучасному етапі розвитку українського суспільства є надзвичайно актуальною.

Щорічна зростаюча тенденція кількості людей з обмеженими функціональними можливостями (понад 650 млн., з них близько 3 млн. – в Україні) змушує шукати засоби і форми інтеграції у різні сфери життя суспільства.

Проблема інтеграції осіб з обмеженими функціональними можливостями засобами освіти та можливості доступу їх до освіти досліджувалася у працях різних дослідників, як вітчизняних (О. Безпалько, В. Ільїна, А. Колупаєвої, Є. Мартинова, О. Мовчан, О. Полякової, Т. Самсонова, Н. Софій, О. Столяренко, В. Синьова, П. Таланчука, Є. Тарасенка, Н. Шаповала, А. Шевцова та інших), так і зарубіжних (Ф. Амстронг, Н. Борисової, Б. Барбера, Г. Беккера, П. Бурдьє, Дж. Девіса, К. Дженкса, Х. Кербо, М. Крозьє, Ф. Кросбі, П. Романова, В. Шмідт, К. Тейлора, О. Ярської-Смірнкової та ін.).

У 1993 р. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла “Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів”, які базуються на основних міжнародних правових актах і визнають необхідність здійснення заходів щодо забезпечення осіб з інвалідністю рівними можливостями нарівні з іншими громадянами, в тому числі доступності до житла, будинків, споруд громадського обслуговування, місць роботи та відпочинку, освіти.

Конвенція ООН про права інвалідів стала першим юридичним обов'язковим міжнародним документом, який визначає обов'язок урядів країн ретельно розглянути та забезпечити впровадження принципів доступності з тим, щоб люди з інвалідністю змогли “жити незалежно і повною мірою брати участь у всіх аспектах життя”.

Державна турбота про людей з інвалідністю є мірилом рівня її соціального розвитку, цивілізованості та демократизації.

На шляху інтеграції до європейського та світового співтовариства, Україна ратифікувала низку міжнародних правових актів, які здійснили певний вплив на формування національної державної політики і практики щодо забезпечення рівних можливостей для всіх громадян, впровадження принципів доступності в різні сфери життєдіяльності осіб з інвалідністю. Міжнародні правові акти, ратифіковані Україною є нормами прямої дії і обов'язковими до виконання відповідно до Конституції України (ст. 41, 45, 47, 48, 49, 53, 55, 56) вирішення переважної більшості соціальних питань перебуває у спільному віданні України та її суб'єктів. Серед них – загальні питання виховання, освіти, культури, фізкультури і спорту, підвищення якості охорони здоров'я, захист сім'ї, материнства, батьківства і дитинства, соціальний захист, включаючи соціальне забезпечення, трудове та житлове законодавство [5, с. 63].

Сьогодні нормотворчість із соціальних питань у регіонах України часто випереджає державну. Це спричинено, з одного боку, тим, що за низкою напрямів соціальної політики відсутні державні закони, з іншого – перетворенням результатів функціонування соціальної сфери на засіб політичної маніпуляції думкою виборців регіону [5, с. 63].

Широкий спектр дій щодо людей з інвалідністю незалежно від групи та причини її інвалідності визначає Закон України “Про основи соціальної захищеності інвалідів України” (1991р). Крім того, є низка законодавчих і нормативних актів, прийнятих з метою врегулювання правового положення окремих груп осіб з інвалідністю та забезпечення принципів “доступності”. Це, зокрема, закони “Про статус та соціальний захист громадян, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” (1991 р.), “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” (1993 р.), “Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ” (1992 р.), “Про реабілітацію інвалідів в Україні” (2005 р.), “Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам” (2000 р.), Указ Президента України №344 “Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями” (2005 р.), Указ Президента України №588 “Про заходи щодо розв'язання актуальних проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями” (2011 р.), Указ Президента України №902 “Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року” (2012 р.), Постанова Кабінету Міністрів України №863 “Про затвердження Програми забезпечення безперешкодного доступу людей з обмеженими фізичними можливостями до об'єктів житлового та громадського призначення” (2003 р.), Постанова Кабінету Міністрів України №921 “Про внесення змін до порядку надання інвалідам та дітям-інвалідам реабілітаційних послуг” (2013 р.), Постанова Кабінету Міністрів України №607 “Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами” (2013 р.), Наказ Мінсоцполітики України №352 “Про затвердження Соціальних нормативів у сфері надання реабілітаційних послуг інвалідам та дітям-інвалідам” (2015 р.), Наказ Мінсоцполітики України №347 “Про затвердження Порядку взаємодії державних органів та установ щодо професійної реабілітації, зайнятості та працевлаштування інвалідів” (2015 р.) тощо.

Слід зазначити серед позитивних моментів у правовому регулюванні функціонування і розвитку соціальної сфери в регіонах України закріплення в Конституції та в програмних документах регіонів України положень про соціальну політику, соціальний розвиток, про гарантії захисту соціальних прав громадян. У той же час не в усіх регіонах України законодавче забезпечення в видах діяльності соціальної сфери повністю відтворює структуру соціальних потреб у регіоні.

За великим переліком питань розвитку соціальної сфери на місцевому рівні приймаються різноманітні нормативні акти. До компетенції органів місцевого самоврядування у відповідності до ст. 14 Закону України “Про асоціації органів місцевого самоврядування” від 16.04.2009 р. [1, с. 9-10] відносяться: комплексний соціально-економічний розвиток освіти;

організація будівництва і утримання соціального житлового фонду; організація надання загальнодоступної і безкоштовної початкової загальної, основної загальної, середньої (повної) загальної освіти; організація надання додаткової освіти і безкоштовної дошкільної освіти; організація надання швидкої медичної допомоги, первинної медико-санітарної допомоги; створення умов для соціально-культурного будівництва; організація ритуальних послуг та утримання місць поховання; організація транспортного обслуговування населення; створення умов для забезпечення населення послугами зв'язку; створення умов для організації дозвілля і забезпечення жителів послугами організацій культури; організація електронної форми бібліотечного обслуговування; забезпечення умов для розвитку фізичної культури і спорту; організація соціальної підтримки і зайнятості населення [5, с. 60-63]. Особливого наголосу в останній час набули питання реального самоврядування та економічної самостійності місцевих громад.

Необхідно підкреслити, що інклюзивний процес не може розвиватися без ресурсів, допомоги інших, ретельної підготовки викладачів та суспільства, поваги й упевненості, усвідомлення, а також взаємної відповідальності. Білоруські вчені А. Конопльова і Т. Лещинська розглядають інтеграцію в системі освіти як створення єдиного освітнього простору, зближення загальної і спеціальної освіти, навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах, максимально наближених до звичайного середовища, з найменшими обмеженнями. Вони зазначають, що “інтеграція – багатоаспектна проблема, яка відображає синтез соціальних, правових, економічних, психологічних, педагогічних проблем. Інтегроване навчання розглядається як двобічний процес: дитина з особливостями психофізичного розвитку готується до спільного навчання зі здоровими однолітками, адаптується до освітнього простору звичайної школи, і водночас школа пристосовується до дітей з відхиленнями в розвитку, використовує засоби для задоволення їхніх особливих потреб”. Ці вчені, розробляючи методологічні засади інтегрованого навчання, вибудовують їх на основі теоретичної концепції “включення” (інклюзії), тому не вбачають відмінностей між термінологічними визначеннями “інтегроване навчання” і “навчання інклюзивне”, тим самим поділяючи позиції таких учених, як Б. Пузанова, М. Малафеева, Н. Шматко та інших щодо відповідності та прийнятності зарубіжної понятійної термінології, яка використовується в сучасних дослідженнях. Інтегроване навчання, за визначенням учених Б. Пузанова, М. Малофеева, – це навчання і виховання дітей з відхиленнями в розвитку в закладах загальної системи освіти разом із дітьми, які розвиваються нормально [6].

Для України інклюзивна освіта – педагогічна інновація, що перебуває на стадії впровадження, а тому натрапляє на труднощі. Це і професійна невідповідність вчителів масової школи до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, архітектурна непристосованість шкільних приміщень, недоопрацьованість нормативно-правової бази, необхідність додаткового фінансування інклюзивних закладів освіти, академічна перевантаженість навчальних програм, які досить важко адаптувати до потреб дитини з фізичними вадами, негативне ставлення батьків інших дітей, – все це значно утруднює процес запровадження інклюзивного навчання.

Для всіх освітніх систем вирішальним питанням є вартість освіти, зокрема щодо створення освітніх закладів для всіх дітей, які повинні навчатися. Нерідко помилково вважається, що освіта потребує великих видатків, тоді як для того, щоб навчати дітей, з неповною спроможністю необхідні лише незначні пристосування.

За даними численних досліджень, інклюзивна освіта є не лише економічно ефективною, а й рентабельною, причому “рівність” сприяє досягненню відмінних результатів.

Країни світу, які запровадили практику інклюзивної освіти мали можливість переконатися у недоцільності паралельного існування різних систем управління, організаційних структур і послуг та нереалістичний із фінансової точки зору варіант спеціальних навчальних закладів.

Національні бюджети нерідко обмежені, офіційна допомога на цільовий розвиток відсутня, а батьки не можуть дозволити собі прямо чи опосередковано оплачувати витрати, пов'язані з освітою своїх дітей. Родинам учнів з інвалідністю, особливими потребами часто

доводиться вирішувати, що є для них пріоритетом: направити дитину до звичайної школи, залишити її вдома, направити до спеціального закладу з тим, щоб згодом надати їй можливість самостійно працювати і жити. Тому інклюзивна освіта може вважатися надто дорогою для урядів, установ і навіть батьків, хоча оціночна сума, необхідна для досягнення цілей “освіта для всіх” – 11 млрд. дол. є вельми скромною в глобальних масштабах.

За оцінками організації “Оксфам”, фінансова підтримка, необхідна для досягнення “освіти для всіх”, відповідає:

Вид	Характеристика
Фізична	Припускає лише перебування дітей разом в одному приміщенні одночасно.
Функціональна	Основна характеристика – наявність предметно просторового об'єднання, яке супроводжується організацією предметної взаємодії.
Соціальна	Передбачає міжособистісні контакти між звичайними та особливими дітьми.
Соціоетальна	Визначає вищий ступінь взаємодії і вважається оптимальною, тому що відбувається повне зняття соціальної дистанції, існують рівноправне партнерство в діяльності та суб'єкт-суб'єктні відносини в дитячій групі

На сьогоднішній день в Україні не має єдиної прозорої і достовірної системи обліку дітей-інвалідів та дітей із обмеженими можливостями за станом здоров'я. За даними Міністерства освіти в 2014 році в Україні налічувалось більше 160 тис. дітей з особливостями психофізичного розвитку. Однак, на думку експертів, реальна кількість дітей із обмеженими можливостями за станом здоров'я в десятки разів більше. Це підтверджують дані обслідувань ПМПК (психолого-медикопедагогічних консультацій), згідно з якими, наприклад, в 2010-2011 навчальному році було визнано такими, що мають вади психофізичного розвитку 1194,031 тис. дітей (15% від загальної кількості). При цьому кількість встановлених випадків проблем психофізичного розвитку дітей зростає з кожним роком. Статистичні дані по ПМПК також не відображають реальної ситуації, оскільки враховується кількість реальних звернень по допомогу від батьків. Це означає, що велика кількість дітей із особливими потребами взагалі не підлягає статистиці. Відсутність єдиної прозорої і достовірної системи обліку дітей-інвалідів та дітей із обмеженими можливостями за станом здоров'я заважає адекватній оцінці реальних масштабів і розробці чітко сформованої стратегії впровадження інклюзивної освіти в Україні.

Причому, слід також відмітити, що система фінансування закладів загальної середньої освіти в Україні не оновлена та не враховує особливі потреби окремих дітей, що могли б навчатись у звичайних школах. Під час розрахунку витрат на освіту не береться до уваги специфіка навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх закладах.

Ефективна реалізація і впровадження ідей інклюзивної освіти в Україні в подальшому буде залежати від можливостей знаходження точок дотику, розуміння, врахування інтересів і специфіки цілей представників різних суспільних груп у їх ставленні до проблем інклюзивної освіти.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про асоціації органів місцевого самоврядування” від 16.04.2009 №1275-VI
2. Боднар В. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен // Рідна школа. 2011. №3. С. 10-14.

3. Ідеї гуманної педагогіки та сучасна система інклюзивного навчання: зб. матер. Всеукр. науково-метод. конференції, присвяченої 97-річчю від дня народження В. Сухомлинського, 29-30.09.2015 / уклад. О.Е. Жосан. Кіровоград : Ексклюзив-систем, 2015. 468 с.
4. Інвалідність та суспільство: навчально-методичний посібник. За заг. редакцією Байди Л.Ю., Красюкової Еннс О.В. / Кол. авторів: Байда Л.Ю., Красюкова-Еннс О.В., Буров С.Ю., Азін В.О., Грибальський Я.В., Найда Ю.М. Київ, 2012. 216 с.
5. Інклюзивна освіта: досвід і перспективи : [монографія] / Колектив авторів; відп. ред. Г.В. Давиденко. Вінниця, 2016. 242 с.
6. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ : САММІТ-книга, 2008.
7. Софій Н. З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа: особливості організації та управління: [навч.-метод. посіб.]; за заг. ред. Л.І. Даниленко. К., 2007. 128 с.
8. Ярмощук І. Інклюзивне навчання в системі освіти // Шлях освіти. 2009. № 2. С. 24-28.

The authors of the article, revealing the essence and content of inclusive education in Ukraine, focused on the ways of its implementation. At the same time, they make a number of references to scientific research on this topic by a whole cohort of modern domestic and foreign scientists.

It is also noteworthy that the authors of the article make references to the highest international institutions that are more or less involved in solving the problem of improving the living conditions of children with disabilities, their rehabilitation.

The authors reveal the essence of inclusive education in Ukraine on the basis of legislative acts (the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine "On the basis of social protection of disabled people of Ukraine", "On rehabilitation of disabled people in Ukraine", etc.), draw public attention to the importance and feasibility of implementation of inclusive education, emphasize the need for intervention in this process of local governments.

Based on the research, the authors reveal the ways and activities, the successful implementation of which will contribute to the implementation of inclusive education.

It is valuable that authors systematize improvements of a number of foreign and domestic scientists who are directed on the successful solution of problems of disabled children.

Key words: *disability, opportunities, education, system, development, society, implementation, correction.*